

Zdeněk DUDA, Smrt a opatrnost pastýřská. Duchovní péče o nemocné a umírající na přelomu 18. a 19. století, disertační práce, Katedra teologických věd, Teologická fakulta, Jihočeská univerzita.

Předložená práce se zabývá vznikem a nejstaršími dějinami oboru pastorální teologie. V souvislosti s tím také zpracovala duchovní péči o nemocné a umírající na přelomu 18. a 19. století. Hned v úvodu bych řekl, že se jedná o téma na první pohled sice marginální, mající však významné dopady na formování moderní české společnosti v 19. století.

Práce je výborně napsaná po stránce obsahové i formální a má řadu předností, z nichž nejvíce vyzdvihují teologicko-historicko-medicínskou interdisciplinaritu, což je věc vídaná v českém prostředí jen zcela vzácně. Autor se tématem zabývá již déle a mimo jiné publikoval přehledy bádání o dějinách české pastorální teologie (pozn. 8).

Na s. 18 pak autor představil shrnutí obsahu práce, která se dělí do tří částí, resp. šesti kapitol. Autorův výklad je pečlivě strukturovaný, což přispívá k přehlednosti, a také obsahuje jen minimum chyb či překlepů (viz výčet na konci tohoto posudku). Popisu obsahu se dále věnovat nebudu a místo toho bych se soustředil na poznámky a doporučení k textu. Chtěl bych dopředu zdůraznit, že pokud budu práci něco vytýkat, nejde o věci, které by zásadně snižovaly její hodnotu.

Mezi klady práce bych chtěl v první řadě zdůraznit shrnutí literatury k tématu, které nacházíme na s. 20 a dále. Zahraniční historici jsou komentováni obsáhle a velmi zajímavě, začíná se vlivem školy Annales a pak se text přesouvá k německé historické škole, která měla přece jen větší vliv ve středoevropském prostředí (s. 30). Velmi poučné je autorovo zhodnocení díla Philippe Arièse a zejména poznámky objasňující, že jeho práce jsou velmi známé, ale přitom již zčásti obsoletní. Připomíná to vliv jiného předního francouzského myslitele Michela Foucaulta na témata dějin těla, disciplinace atd.

Jedna otázka, kterou úvodní teoretické pasáže vzbuzují, je vliv prací brněnského historika Tomáše Malého, které Duda pečlivě cituje. Je zřejmé, že jej Malého dílo značně inspirovalo a to do té míry, že by si to možná zasloužilo nějaké shrnutí. Snad by také autor mohl zmínit do jaké míry jeho chápání vztahu náboženství a medicíny na přelomu 18. a 19. století ovlivnila Daniela Tinková a také by zřejmě nebylo od věci zhodnotit vliv Zdeňka Nešpora na téma religiozity v 19. století.

Co se vlastního výkladu týče, autor zcela správně (s. 77) reflektuje Nešporův argument, že dějiny pastorální teologie neznamenaají pouze dějiny univerzitního oboru. Vzhledem pramenům, na nichž je práce založena, je však otázka, do jaké míry se Dudovi daří v duchu tohoto argumentu téma univerzitních dějin překročit. Zde je však potřeba mít na paměti, co sám autor zmínil na s. 90, když konstatoval, že česká historická věda se i přes některé dílčí příspěvky stále nachází v bádání o problematice sekularizace spíše ještě na začátku.

Chtěl bych také upozornit na určité problémy úvodních pasáží, kde Duda definuje pastorální teologii z moderní perspektivy. Na s. 9 a dále nacházíme stručnou definici oboru, která však většinou neposkytuje žádnou kritickou reflexi. Je psána z pozice vymezené rámcem katolické teologie, z níž nevystupuje, aby ji nějak hodnotila. To je v pořádku, ale autor by měl toto konfesijní založení zmínit jako aspekt svého výkladu. Ostatně v uvedených pasážích (s. 12-14) se opírá o katolickou sekundární literaturu.

Znovu to vidíme v odstavci „Pastorace či pastorační péče ...“ na s. 15, kde se výslovně hovoří o katolických konceptech uvnitř katolického diskurzu. Na s. 11 autor shrnuje vliv II. vatikánského koncilu a zde je také patrné, že práce není dílem ryze historickým. Autor totiž s tímto tématem (které je zde, uznávám, pouze k dokreslení kontextu) nezachází kriticky, ale přebírá deklaratorní formulace církevních textů, aniž by alespoň upozornil, že mezi slovy normativních dokumentů a realitou života církve může být a někdy bývá podstatný rozdíl. Samo o sobě to není problém,

protože práce se zabývá jiným tématem, jen by si toho autor měl být vědom a nejlépe to nějak jasně vyjádřit. Jakmile však autor zaměří svoji pozornost na předmět své disertační práce, začíná k tématu přistupovat kriticky.

Na s. 92 se Duda poprvé podrobněji dotýká tématu medikalizace v průběhu 18. století. Zde je potřeba jisté opatrnosti při přebírání názorů historiků osvícenství, kteří popisují medikalizaci v tomto období. Je to dáno skutečností, že trendy způsobující medikalizaci bývají připisovány rozvoji medicíny jako moderní vědy, která pak budí dojem čehosi fundamentálně odlišného ve srovnání s lékařstvím předchozích staletí. Ale já bych argumentoval, že medikalizace je spíše rozšířením již existujících lékařských konceptů do širších, nemedicínských vrstev společnosti a především „policizace“ (ve smyslu medizinische Polizei počátku 19. století) medicíny. I to je ale proces, který má dlouhé kořeny sahající nejméně do 16. století.

Jediný významnější limitující faktor předložené práce je skutečnost, že se opírá prakticky výhradně o normativní (resp. pedagogické) prameny. Což samo o sobě není špatně, ale znamená to, že práce nepostihuje napětí mezi teorií a tím, co se pak skutečně dělo v praxi. Odpověď na tuto otázku pouze nepřímo naznačují například negativní reakce na Chládkovu učebnici. Je to také dobře patrné v pasážích jako je ta na s. 151, kde Duda přebírá definice dobrého adepta kněžského povolání ze svých pramenů („připravenost řešit praktické problémy“ atd.). Jestli tomu tak v praxi skutečně bylo a absolventi byli připraveni řešit praktické problémy, to je zcela jiná otázka, která by si asi vyžadovala využití jiných pramenů. Sám si nejsem jistý, jak bych toto téma výzkumně pojal, ale navrhl bych využití farních kronik z 19. století, které často zajímavě reflektují každodenní praktické starosti duchovních správců, kteří byli produkty tohoto osvětského procesu vzdělávání. S výše uvedenou poznámkou je spojena také pasáž na s. 174, kde Duda hovoří o kritice kazatelů z prostředí řeholních řádů. Zde opět narážíme nepřímo na nějaké napětí, které naznačuje, že obsah učebnic pastorální teologie nebyl tím jediným inspiračním zdrojem v českém prostředí a „noví“ kněží osvětského střihu měli v Čechách jistou konkurenci. Jak se s ní potýkali však zatím není jasné.

K tématu „dogmatické teologie“, jak o něm práce hovoří na s. 97 bych upozornil na zajímavé souvislosti slova „dogmatický“, které má dnes zřejmě negativní nádech. Dominující lékařská škola 17. století se hrdě definovala jako „dogmaticko-racionální“, přičemž první část této složeniny odkazovala k ochotě kriticky citovat dosavadní akademickou literaturu a druhá část vyjadřovala přesvědčení, že je nutno se opírat o aristotelovskou logiku. V tomto smyslu stojí „dogmatický“ a „racionální“ bok po boku jako vymezení proti těm myšlenkovým proudům, které zdůrazňovaly roli osobního prožitku, charismatické (sekulární) autority jedince a snažily se přírodní nauku budovat de novo z tzv. „empirických“ (rozuměj tradici a logiku odmítajících) základů. Toto odlišné používání pojmů jako „dogma“, „empirie“ atd. je velmi kontraintuitivní a badatel by měl mít takový významový posun na paměti.

V textu by bylo dobré v některých pasážích více využívat uvozovky. Zejména, když chce autor zdůraznit citaci či pojem, které jinak v kontextu věty mohou působit matoucím dojmem. Viz například použití zájmeny „ty“ ve větě na s. 39 „... na významu získal smysl pro bližního, respektive pro milované ty (smrt blízkého).“

Podobnou drobnou výhradu mám k někdy dosti kostrbatým syntaktickým vazbám jako například na s. 65, kde autor praví, že „... text této změny může být viděn v nové ... učebnici“. To mě vede k obecnější stylistické výhradě: V první části práce, kde autor přebírá řadu informací ze sekundární literatury používá vazbu „mělo být“ či „má být“ (možné, viděno, ...), která sice správně reflektuje odstup od děl citovaných autorů, ale působí velmi těžkopádně. Bylo by dobré to před knižním vydáním upravit.

Podnětem k zamyšlení jsou pasáže na s. 62, kde Duda zmínil vznik katolické morální teologie. V této souvislosti by možná nebylo od věci prozkoumat recentní literaturu k Juanu Caramuelovi z Lobkovic, který byl významným morálním teologem 17. století. Jeho texty jako například monumentální *Theologia moralis*, totiž zčásti – arcit' z odlišné perspektivy – zasahují také do otázek, jimiž se později zabývá teologie pastorální. Ke Caramuelovi nejnověji Stefania TUTINO, *Uncertainty in Post-Reformation Catholicism*, OUP 2018.

Chtěl bych vyzdvihnout tvrzení ze s. 135, kde autor hovoří o sjednocování učebnic užívaných v pastorální teologii na území monarchie. Je to zajímavý detail, protože podobné tendence vidíme také u učebnic lékařských. Tomuto tématu se v minulosti věnovala doc. Ludmila Hlaváčková.

Na straně 140 Duda zmínil Caspara Royka, k jehož osobě bych jen in margine poznamenal, že ztělesňuje jedno z několika zajímavých spojení mezi Čechami a Slovinskem (vedle např. předků prof. medicíny Plenčiče). Roykovi byla nedávno v Praze věnována konference pod patronátem rektora a slovinského velvyslance.

Podobně okrajová je má poznámka, že zmínky o moru na s. 186 a dále jsou velmi zajímavé, protože poslední morová epidemie v Čechách proběhla ¾ století před vznikem textů z oboru pastorální teologie. Ukazuje to symbolickou sílu pojmu „mor“ v evropské kultuře.

V pasáži na s. 103, kde autor pojednává o jednotlivých předmětech nového vyučování, by asi neškodilo, kdyby uvedl příklady obsahu těchto hodin, jinak se totiž jedná o výklad pro laického čtenáře, jako jsem já, značně nejasný. Co to například znamená, když – jak autor uvádí – docházelo k „redukci dogmatické přípravy“?

Na s. 108, kde autor zmiňuje hříčku „pastorální teologie“ – „pastorální technologie“, by asi bylo dobré zmínit, že vzhledem ke kontextu je zde slovo „technologie“ míněno s odkazem na starý řecký výraz „techné“ a jedná se tedy o stížnost na to, že se „pastorální učenost“ mění na „pastorální řemeslo“.

Na s. 110 cituje autor německý překlad textu Ludovica Muratoriho, a zde bych upozornil, že citovaný tisk není prvním vydáním německého překladu. Již o rok dříve (1761) vyšel *Die Wahre Andacht* v Augsburgu a Innsbrucku (u Josepha Wolfa). Bylo by také zřejmě vhodnější a zajímavější zde odcitovat původní italský originál, jehož citace zní takto: Lamindo PRITANIO, *Della regolata divozion de'Cristiani, trattato di Lamindo Pritanio*, Benátky: Giambattista Albrizzi 1747. Lamindo Pritanio je pseudonym Ludovica Muratoriho, což je dobře patrné ze skutečnosti, že mnou uváděný německý překlad z roku 1761 otiskl souhlas cenzora s tiskem „Laminda Pritania“ v úvodu ještě před německou cenzurou na již přiznaného autora Muratoriho.

Na straně 134 hovoří Duda o reakci na Chládkův spis a píše, že proti němu vzniklo několik „paskvilů“. Zde je potřeba, aby autor vysvětlil, co tím má na mysli a jak se k tomuto pojmu dopracoval. Jedná se o rukopisné anonymní pomlouvačné oběžníky? To jsem alespoň pochopil já z výkladu, ale jistý si nejsem.

Drobné překlapy:

- s. 7, věta „Mlčení o smrti a umírání ...“ není, myslím, dobře formulovaná ve vztahu k poznámce č. 4. Duda zde hovoří o stavu po druhé polovině 20. století, ale v odkazu to dokládá dílem z poloviny 20. století.
- s. 63, „doctrinae“, má být „doctrinae“.
- s. 72, ve větě „Zakladatel či ideový tvůrce ...“ chybí čárka.
- s. 98, vídeňský arcibiskup je správně česky Johann Joseph hrabě von Trautson (ne Graf).
- s. 102, nejsem si jistý jestli místo působení Martina Gerberta, St. Blasien, je v Předních Rakousích, což bylo dosti disparátní území. Podle mapy se mi zdá, že nikoli, ale mohu se mýlit. V

každém případě by pro lepší orientaci dnešního čtenáře sloužila lokalizace do Bádenska-Württenberska nebo jihozápadního Německa.

- s. 112, zde by rozhodně bylo dobré vysvětlit, co je „kerygmatický“.
- s. 118 a dále autor opakovaně uvádí jméno Josepha Laubera jako „Josepf“. Dle titulní strany Institutiones to je Joseph (viz genitiv singuláru Josephi) a dle jeho Kurzgefasste Anleitung zur Christlichen Sittenlehre tomu je stejně tak.
- s. 129. odstavec „Svátostná praxe ...“ obsahuje 3x „určitý/á“.
- s. 131, správná citace Lohnerových Instrukcí je „Instructiones practicae“, nikoli „practicas“ (koncovka -as je akuzativ množného čísla, pro nějž zde není důvod).
- s. 145, správně „mohli“ místo „moli“
- s. 175, pozn. 530 správně Vindobonae (s jedním -n-). V téže poznámce je také nesprávně „amoris initialis“, což je genitiv, pro který zde není důvod. Má být „amor initialis“.
- s. 179, věta „Při těchto návštěvách ...“ zde nesprávně „proti naději a víře“ má být „v naději a víře“.

Shrnuji, že předložená disertační práce Z. Dudy je zajímavým a průkopnickým počinem v oblasti, o níž toho víme dosud velmi málo. Představuje významný přínos nejen k dějinám katolické teologie ale také medicíny na počátku éry „dlouhého 19. století“. Po formální i obsahové stránce je velmi kvalitní, výše zmíněné výtky se týkají drobností a doufám, že bude vydána také knižně.

Z toho důvodu doporučuji Dudovu práci k úspěšné obhajobě.

Doc. Mgr. Karel Černý, Ph.D.
Ústav dějin lékařství a cizích jazyků
1. lékařská fakulta UK

V Praze 11. května 2022